

nenurodo, o rodyklėje aprašyta 764 to autoriaus darbai. Universiteto biblioteka pirmą kartą jau konkrečiai priskyre šį straipsnį apie darbininkų judėjimo istoriją J. Vileišiui. Tačiau patikrinus slapyvardžius B.D., R.B., Berželis ir kt., Lietuvos visuomenės organizacijų archyve pavyko aptikti "Varpo", "Ūkininko", "Naujienu" archyvo dalį, taip pat ir "Beržaičiu" pasirašytą minėto straipsnio rankraštį. Tai gerai išsilaikęs kelių lapų rašinys. Tačiau jis rašytas ne J. Vileišio, bet V. Mickevičiaus-Kapsuko ranka (sprendžiama iš rašto). Rankraštyje buvo nurodytas ir tikslus "Varpo" numeris, kuriam straipsnis buvo skirtas. Patikrinus nustatyta, kad straipsnis neįtrauktas nei į J. Vileišio darbų rodyklę, nei į V. Kapsuko raštus. Surastoji medžiaga leidžia teigti, kad "Beržaitis" tai ne J. Vileišio, o V. Kapsuko slapyvardis. V. Biržiška šį slapyvardį J. Vileišiui priskyre, matyt, todėl, kad J. Vileišis "Varpe" tikrai yra pasirašinęs "J. Berželiu", panašiai skambančiu kaip "Beržaitis". O vėliau visi kiti jau nekritiškai priėmė V. Biržiškos aiškinimą, tuo parodydami pasitikėjimą žymaus knygotyrininko autoritetu. Tačiau slapyvardžio atskleidimas yra nelengvas ir sudėtingas procesas. Apsirikti šiuo atveju gali kiekvienas.

Šiandien galima tik spėlioti, ar dėl šio slapyvardžio autentiškumo V. Biržiška buvo kalbėjęs su pačiu J. Vileišiu ir kokie galėjo būti tokio pokalbio rezultatai. Sunku patikėti, kad pats J. Vileišis slapyvardžio atskleidimo būtų nepastebėjęs V. Biržiškos bibliografijoje ir nesidomėjęs to atskleidimo motyvais. Tačiau apsirikimas įvyko.

Baigiant dar reikėtų iškelti hipotezę dėl kito slapyvardžio. Tai iki šiol nenustatytas "Knygrausys", kurį autorė priskirtų pačiam V. Biržiškai. Tokiu slapyvardžiu buvo pasirašyti keli literatūros sąrašai pavadinimu "Ką skaityti",

išspausdinti "Komuniste" 1918 m. birželio-rugpjūčio mėnesiais. Tada V. Biržiška dirbo V. Kapsuko vadovaujama Lietuvos reikalų komisariete Maskvoje. Be to, V. Biržiška Lietuvos reikalų komisariato leidinių serijoje tais metais išleido kelias knygeles, pasirašytas V. Severino ir kt. slapyvardžiais arba visai nepasirašytas. Tarp jų ir knygelė "Apie knygas ir knygynėlius" (Voronežas, 1918)⁷.

I. Kisinas V. Biržiškai priskiria tik panašų į "Knygrausį" slapyvardį "Kn.". Tuo metu V. Biržiškai atskleisti tą slapyvardį galėjo būti neparanku, nes ir taip jis kai kada buvo vadinamas "raudonuoju komisaru". Daugiau įrodymų apie šį spėtiną V. Biržiškos slapyvardį autorė ilgai neturėjo. Buvo remtasi tik intuicija. Kai šis straipsnis jau buvo parengtas spaudai, Lietuvos visuomenės organizacijų archyve pavyko aptikti įrašą su tokia pat hipoteze slapyvardžių kartotekoje. Gal būt ateityje kas nors suras apie tai konkretesnių faktų ir šio slapyvardžio mįslę išaiškės.

¹ Ruzgas A. Brolių Biržiškų fenomenas // *Metai*. - 1992, Nr. 7/8, p. 130-131.

² Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. - Vilnius, 1969. - T. 1, p. XXXVIII.

³ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. - Vilnius, 1988. - T. 2, kn. 2, p. 852.

⁴ Lietuvos TSR bibliografija ... - T. 1, p. XXXV.

⁵ Biržiška V. Prakalba // *Lietuvių bibliografija*. - Kaunas, 1929. - D. 3, p. [454].

⁶ Grinius K. Pirmieji "Varpo" metai (1889-1891) // *Varpas*. - 1920, Nr. 1, p. 2-9; Grinius K. "Varpas" 1892-1894 metais // *Varpas*. - 1920, Nr. 3, p. 75-79.

⁷ Lietuvos komunistų partijos spauda, 1917-1940: bibliografija. - Vilnius, 1981. - D. 1, p. 122, 291.

tion of the famous bibliographer in clarifying Lithuanian pseudonyms, the authentic holder of the pseudonym "Beržaitis" is discussed. After discovery of the manuscript of the article titled "Movement of the Lithuanian Workers" (*Varpas*. 1904, No. 2, p. 20-25) signed by the above mentioned pseudonym it is maintained that "Beržaitis" is not a pseudonym of Jonas Vileišis, but that of Vincas Mickevičius-Kapsukas. The pseudonym "Knygrausys", which is not yet identified, might belong to V. Biržiška.

Summary

Vaclovas Biržiška and the Specific Features of the Creation of the Lithuanian National Bibliography

Žiedūnė ZAVECKIENĖ

Article underlines the contribution of the well-known Lithuanian bibliographer Vaclovas Biržiška in the preparation of the "Lithuanian Bibliography" and disclosure of pseudonyms. Concurrently, the article stresses that it was not possible for V. Biržiška to complete all the tasks in this sphere then or thereafter. The author indicates that the publication "Bibliography of the Lithuanian SSR" Series A registers more publications than has been presented by V. Biržiška. Besides emphasizing the valuable contribu-

UDK 02(474.5)(092)

Vaclovo Biržiškos gyvenimas ir veikla 1940-1941 metais

Silvija STAKULIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo 4, 2600 Vilnius

Vaclovas Biržiška - vienas iškiliausių XX a. lietuvių bibliografų, lietuvių kultūros istorikų, senosios lietuvių raštijos tyrinėtojų, pedagogų, palikęs gilų pėdsaką mūsų kultūroje.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas labai trumpas V. Biržiškos gyvenimo ir veiklos etapas, apimantis 1940-1941 metus ir atskleidžiantis mažiau žinomus jo veiklos aspektus.

Išsamiausiai apie šį V. Biržiškos gyvenimo laikotarpį yra rašęs V. Žukas¹. V. Biržiškos nuopelnai lietuvių kultūrai, bibliografijai, bibliotekininkystei aptarti V. Maciūno², N. Lietuvninkaitės straipsniuose³. V. Biržiškos bendraamžiai V. Steponaitis, J. Rimantas yra palikę rankraštinį prisiminimų, saugomų Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje⁴.

Naudoti šaltiniai - archyviniai dokumentai saugomi Vilniaus universiteto ir Mokslų akademijos bibliotekų rankraščių skyriuose ir Centrinio valstybinio archyvo, Vilniaus universiteto bei Kauno Vytauto Didžiojo universiteto bylos. Vilniaus universiteto Senato posėdžių 1940-1941 m. protokoluose bei rektorius įsakymuose chronologiškai užfiksuota to laikotarpio V. Biržiškos veikla.

Vilniuje 1940-1941 m. daugiausia koncentravosi V. Biržiškos mokslinė, pedagoginė, administracinė veikla. V. Biržiškos darbo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje nenagrinėsime, nes jis aptartas N. Lietuvninkaitės straipsnyje.

Lietuvai atgavus Vilnių ir Vilniaus kraštą 1939 m. spalio mėn., tų pačių metų gruodyje buvo reorganizuotas Vilniaus universitetas. Respublikos Prezidento 1940 m. sausio 1 d. aktu iš Kauno buvo perkelti Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų ir Teisų fakultetai bei mokslinis personalas⁵.

Pirmame atkurto Vilniaus universiteto Senato posėdyje, įvykusiame 1940 m. sausio 4 d. tarp kitų svarbių klausimų buvo ir Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriaus rinkimas. Nuspręsta kandidatu į bibliotekos direktorius siūlyti Teisų fakulteto profesorių V. Biržišką ir pateikti jo kandidatūrą tvirtinti Vilniaus universiteto valdytoji I. Končiui. Rektorius aktu Nr. 37 nuo 1940 m. sausio 1 d. Teisų fakulteto administracinės teisės profesorius V. Biržiška buvo paskirtas Vilniaus universiteto bibliotekos di-

rektoriumi mokant 450 Lt per mėnesį atlyginimą, kuris jam buvo mokamas Kauno Vytauto Didžiojo universitete kartu su atlyginimu už Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos direktoriaus pareigas⁶.

V. Biržiška, suprasdamas šių pareigų atsakingumą, kartu dirbdamas Kauno Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos direktoriumi, motyvuodamas pasirinkimą vadovauti tuo pat metu dviem didžiausioms pagal knygų apimtį ir svarbumą Lietuvos bibliotekoms, 1940 m. sausio 5 d. rašo Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui S. Šalkauskiui: "Iškėlus Teisų ir Humanitarinių mokslų fakultetus į Vilnių, man teks ir šiaip kas savaitę važinėti į Vilnių. Dabar, sausio 4 d., Vilniaus universiteto Senatas išrinko mane Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriumi. Nors pilnai suprantu, kad pilnai negaliu dirbti vienu ir tuo pačiu metu dviejose bibliotekose, bet atrodo, kad visgi šiuo momentu būtų neleistina atsakyti nuo Vilniaus universiteto bibliotekos vadovavimo, kada tenka visą jos [...] organizmą išjudinti iš vietos; o nuo vadovavimo Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai aš pats nenoriu atsakyti, nes ji man yra per daug brangi - mano rankom sudaryta. Aš tikiuosi [...] jau kitais metais galėsiu apsiriboti viena biblioteka. Tų sumetimų vedamas prašau per Tamstą, ponas Rektoriau, dekaną sutikimo man [...] sutvarkyti savo darbą Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje, kad galėčiau tris dienas darbo Kaune ir tris dienas Vilniuje [...]"⁷.

Tuometinis Kauno Vytauto Didžiojo universiteto rektorius S. Šalkauskis sutiko ir pranešė, kad Vytauto Didžiojo universiteto Senatas pritarė jo prašymui laikinai eiti Vytauto Didžiojo universiteto ir Vilniaus universiteto bibliotekų direktoriaus pareigas.

Plačiau aptarsime V. Biržiškos vadovavimo Vilniaus universiteto bibliotekai laikotarpį. Iš Senato posėdžių protokolų matyti, kad vyko intensyvus universiteto atkūrimas, sprendžiama daug aktualių, svarbių klausimų, pabrėžiant ir bibliotekos svarbą universiteto gyvenimui.

Gavęs sunkų palikimą - Stepono Batoro universiteto biblioteką su visais jos trūkumais, nesklandumais (blogai sukomplektuota literatūra, patalpų trūkumas, mažai darbuotojų), V. Biržiška su jam būdinga energija imasi veiklos. Pirmiausia jis parengia universiteto bibliotekos naudojimo taisykles "Projektas reguliamo nustatyti univer-

siteto bibliotekos santykiams su laikomomis fakultetuose, seminaruose ir kabinetuose bibliotekomis⁸. Šiame projekte 20 punktų: išsamiai aptariama visa universiteto bibliotekos naudojimosi knygomis tvarka. Pirmame punkte pabrėžta, kad universiteto centrinė biblioteka ir bibliotekos, esančios seminaruose bei kabinetuose, sudaro vieną universiteto biblioteką. Apibrėžtos ir skolinimosi taisyklės - vienam asmeniui leisti skolinti ne daugiau kaip 15 knygų. Taisyklės yra griežtos. Nurodyta, kad dirbančių fakultetuose bibliotekininkų darbą tiesiogiai prižiūri kiekvieno fakulteto vyresnieji bibliotekininkai. Be jų žinios nė vienas bibliotekininkas negali apieisti savo nuolatinės darbo vietos, o ją palikęs, turi palikti kortelę su žinia, kur jis tuo laiku dirba, ar kur ir kuriam laikui išėjęs. Iš šių taisyklių ryškėja, kad V. Biržiška norėjo tvarkyti universiteto biblioteką naujoviškai, atsižvelgdamas į jai keliamus aukštosios mokyklos reikalavimus.

Lenkų laikais knygų fondai nebuvo didinami, buvo perkama labai mažai knygų. Stepono Batoro universiteto biblioteka, esant minimaliam studentų skaičiui, iš visų Lenkijos universitetų bibliotekų gaudavo mažiausiai lėšų, kurių vos užtekdavo darbuotojų atlyginimams.

Vėlesniuose Vilniaus universiteto Senato posėdžių protokoluose atsispindi V. Biržiškos pastangos pastoviai rūpintis biblioteka, darbuotojais, patalpomis. Jo, kaip direktoriaus, asmenį apibūdina tas bruožas, kad jis nemėgo vyrų bibliotekininkų, daugiau pasitikėdamas moterimis. Sakydavo, kad vyrai yra nepastovūs, pabuvę vienoje vietoje, greitai pereina į kitą, o moterys pastovesnės, tinkamesnės šiai profesijai.

V. Biržiška 1940 m. vasario 29 d. Vilniaus universiteto Senato posėdžių protokole Nr. 9 išdėsto savo prašymą užleisti Vilniaus universiteto bibliotekai pradėtą ir dar nebaigtą remontuoti vadinamąją Baltąją salę dubletams krauti, taip pat prašo patalpų mainų skyriui.

Prasidėjusi 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos okupacija iš esmės pakeitė visą valstybės kultūrinį ir politinį gyvenimą, taip pat ir bibliotekos funkcijas. V. Biržiškai teko labai sunkus uždavinys vadovauti šiuo laikotarpiu dviem stambiausioms bibliotekoms ir taikytis prie tarybinės bibliotekininkystės principų.

Nuo 1940 m. žiemos imta centralizuotai ir koordinuotai komplektuoti knygas bei periodiką. To laikotarpio svarbiausias uždavinys buvo sukomplektuoti naują tarybinę literatūrą, ypač mokyimo priemones. Buvo užsakoma nauja literatūra, komplektavimo klausimais kreiptasi į kitas tarybines respublikas.

Vilniaus universiteto Senato sudarytoji komisija iš profesoriaus V. Biržiškos, profesoriaus Z. Žemaičio, docento P. Augustaičio 1940 m. rugpjūčio 8 d. Vilniaus universiteto Senato posėdyje pateikė svarstyti Vilniaus universiteto Statuto pakeitimo projektą, kuris buvo priimtas tame posėdyje, ir Senatas įgaliotas pateikti projektą vyriausybei. Taip pat buvo nutarta priimti universiteto administracijos, bibliotekos ir kitų etatų pakeitimo projektus ir pritaikyti juos pagal TSRS veikiančius aukštųjų mokyklų įstatymus. Prasidėjo universiteto reorganizacijos darbai.

Spalio mėn. vykusiame Senato posėdyje buvo svarstomos ir bibliotekos problemos. Iškilio patalpų klausimas. Universiteto bibliotekai trūko ne tik didesnės skaityklos, nes padidėjo studentų skaičius, bet ir patalpų knygoms tvarkyti ir laikyti. Rektorius M. Biržiška kalbėjo ir dėl labai mažo universiteto bibliotekos direktoriaus atlyginimo, kuris buvo kelis kartus keistas ir direktoriaus pareigas norėta vertinti kaip antraciles. Senatas, apsvaustęs šį klausimą, padarė išvadą, kad tuo atveju, kai bibliotekos direktoriaus pareigas eina universiteto profesorius, jos turi būti traktuojamos ne kaip antraeilės pareigos kitoje įstaigoje, o prilyginamos dekanų pareigoms⁹.

Be vadovavimo dviem aukštųjų mokyklų bibliotekoms, Humanitarinių mokslų fakultete skaitomo privalomo lituanistams kurso, V. Biržiška buvo ir Teisės mokslų fakulteto dekanas.

V. Biržiškos pedagoginė veikla užfiksuota Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos posėdžių protokoluose, kurie saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Profesoriumi rūpėjo teoriškai parengti aukštos kvalifikacijos bibliotekininkystės specialistus. 1940 m. rugsėjo 1 d. Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultete buvo įkurta Bibliologijos katedra, o jos vedėju išrinktas V. Biržiška¹⁰. Katedra turėjo tapti savarankišku skyriumi, kurio svarbiausias uždavinys - rengti bibliografus ir "aukštesnio tipo" bibliotekininkus. Buvo sudarytas mokyimo planas, rengiamos programos¹¹, bet tai ir liko planuose. Naujasis skyrius turėjo pradėti veikti nuo 1941 m. rudens semestro, tačiau karas nutraukė visus sumanymus. Katedros veikla Vilniaus universitete nutrūko, o 1941 m. gruodžio mėn. ji buvo perkelta į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos fakultetą. Čia V. Biržiška skaitė paskaitas 4 valandas per savaitę iki 1943 m. kovo 15 d., kai okupantai uždarė universitetą.

Tuometinis V. Biržiškos gyvenimas buvo labai dinamiškas. 1940 m. birželio 15 d. pažymėjime rašoma, kad Vilniaus universiteto profesorius V. Biržiška gyvena Kaune ir važinėja tarnybos reikalais iš Kauno į Vilnių, todėl šis pažymėjimas yra duotas pristatyti Geležinkelio valdybai papigintam nuolatiniam vardiniam geležinkelio bilietui įsigyti¹².

Štai 1940 m. lapkričio 27 d. Vilniaus universiteto Senato posėdžio protokolas rodo, kad buvo sprendžiamas universiteto mokslo personalo kategorijų prilyginimas tarybinių aukštųjų mokyklų personalo kategorijoms ir atlyginimo pertvarkymo klausimai. Buvo nustatyta, kad bibliotekos direktoriaus atlyginimas, jei jo pareigas eina profesorius, prilyginamas dekanų atlyginimui (800 rb)¹³.

1941 m. pradžioje kuriantis Lietuvos TSR Mokslų akademijai, Vilniaus universiteto mokslininkai sudarė jos daugumą. Į Mokslų akademijos tikruosius narius buvo priimtas ir profesorius V. Biržiška. Motyvuodamas tuo ir norėdamas sumažinti administracinį vadovavimo krūvį ir daugiau dirbti mokslo tiriamąjį darbą, V. Biržiška rašė universiteto rektoriui raštą, kuriame prašė tarpininkauti dėl atleidimo iš Teisių fakulteto dekanų pareigų.

Labai skausmingas ir sudėtingas V. Biržiškai buvo hitlerinės okupacijos laikotarpis Lietuvoje.

Nuo 1941 m. vasaros Vilniaus universitete pradėjo lankyti įvairūs pareigūnai, dauguma iš specialaus A. Rozenbergo dalinio Vilniuje. Prasidėjo Vilniaus ir Kauno Vytauto Didžiojo universitetų bibliotekų valymai. Buvo įsakymu išimti ir sunaikinti visus leidinius jidiš ir hebrajų kalbomis. V. Biržiškai pavyko apgauti vokiečius ir išsaugoti unikalus judaikos rinkinį Vytauto Didžiojo bibliotekoje bei šiek tiek išsaugoti ir paslėpti knygų Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Apie to meto sudėtingą situaciją galima spręsti iš M. Biržiškos laišku, adresuotų V. Biržiškai, ir saugomų Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje. Pirmas laiškas datuotas 1941 m. liepos 27 d.: "Vaclovai, universiteto biblioteka labai prašo, kad pirmai progai pasitaikius atvyktum, nes čia dažnai lankosi tai vokiečiai visokiais reikalais, tai Łysakovski [buvęs Stepono Batoro universiteto bibliotekos direktorius], tai vėl kas - ir p. Eimaitytė ne visados žino, kaip pasielgti. Reikėtų taip pat dėl bibliotekos etatų nusistatyti, kad paskui neturėtum pretenzijų ir biblioteka nenukentėtų [...] geriau pačiam užėiti - negu telefonu pasikalbėti [...]"¹⁴. M. Biržiškos laiškas 1941 m. rugpjūčio 6 d.: "Vaclovai, kada Tu atvažiuosi?! Bibliotekai yra labai sunku be Tavęs - vokiečiai vis užėina, Łysakovskis tykoja (juk mūsų čia padėtis lenkų atžvilgiu yra labai sunki - tai ne Kaunas!), tarnautojai man nieko nesako, bet ką pagavę vis teiraujasi dėl Tavo atvykimo, o ir nesu tikras, ar Eimaitytė ganėtinai jiems autoritetinga - ji dirba, stengiasi, ne kartą aš pas ją užsuku pasiklausti, ar nėra kokių kliūčių darbui [...] bet vis turiu abejonių, ar viskas padaryta. Taigi susimildamas [...] Kuo greičiau išsirūpink leidimą ir progą [...] traukiniu važiuoti - tai žmonės ir be leidimo atvyksta - man grįžtant niekas nestabdė"¹⁵.

Esant nepaprastai sudėtingoms sąlygoms, V. Biržiška nutaria atsakyti vadovavimo Vilniaus universiteto bibliotekai. Datuotame 1941 m. lapkričio 28 d. Vilniaus universiteto rektoriui rašte jis rašo: "Pasitraukdamas iš Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriaus pareigų, laikau savo pareiga priminti, kad šiuo metu Vilniaus universiteto biblioteka yra didžiausia Lietuvoje [...] su labai painia organizacija, visur labai nevienodai sutvarkyta. Apsimėjęs nuo 1940 m. pradžios jai laikinai vadovauti, tuojau pradėjau jos perorganizavimą ir katalogų suvienodinimo darbą, tačiau tas darbas ilgam laikui užsitęsė. Tiek kasdieniniam bibliotekos darbui, tiek jos tolimesnio organizavimo reikalu yra būtina reikalinga, kad šiai bibliotekai vadovautų geras specialistas savo srityje ir geras organizatorius [...]. Tarp universiteto dėstytojų nežinau nė vieno, kuris nors

[mažame?] lygyje tuos reikalavimus atitiktų [...] siūlyčiau atkreipti dėmesį į bibliotekininkus, nedirbančius universitete" [...]. Ir siūlo "dabartinį [Kauno] Valstybinės centrinės bibliotekos direktorių p. Rimantą, kuris ligi šiol pasirodė [...] puikus organizatorius. V. Biržiška"¹⁶.

1941 m. gruodžio 1 d. švietimo generalinis tarėjas P. Germantas atleido V. Biržišką iš Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriaus pareigų. Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriumi tapo Humanitarinių mokslų fakulteto prodekanas docentas V. Maciūnas, dirbęs ligi universiteto uždarymo 1943 m.

V. Biržiška atsisakė visų pareigų Vilniuje ir švietimo generalinio tarėjo 1941 m. lapkričio 28 d. įsakymu nuo 1941 m. gruodžio 1 d. perkeltas į Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos fakultetą Bibliologijos katedros vedėju¹⁷.

Taip baigėsi labai intensyvi V. Biržiškos veikla Vilniuje, ir visas jėgas jis skiria vadovauti Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai bei dėsto Filosofijos fakultete.

Ši 1940-1941 m. gyvenimo atkarpa apibūdina V. Biržišką kaip drąsą, stipraus charakterio bei diplomatišką asmenybę, vadovavusią stambiausioms mūsų krašto bibliotekoms ypač sunkiu Lietuvai periodu.

¹ Žukas V. Lietuvių bibliografijos istorija. - Vilnius, 1983. - D. 1: (iki 1940 m.).

² Maciūnas V. Vaclovo Biržiškos įnašas lituanistikon // Aidai. - 1982, Nr. 3, p. 170-187.

³ Lietuvninkaitė N. Kauno universiteto bibliotekos fondo formavimo bruožai (1923-1950) // Knygotyra. - T. 19 (1993), p. 58-73.

⁴ Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 47-60.

⁵ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS). F. 98-52.

⁶ VUB RS. F. 98-14, lap. 32.

⁷ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA). R. 856, b. 86, lap. 60.

⁸ VUB RS. F. 47-A212.

⁹ VUB RS. F. 98-52, lap. 13.

¹⁰ VUB RS. F. 98-1, lap. 71.

¹¹ Bibliologijos skyrius Vilniaus universitete // Bibliografijos žinios. - 1941, Nr. 1, p. 33.

¹² LCVA. R. 856, b. 86, lap. 102.

¹³ VUB RS. F. 98-52, lap. 13.

¹⁴ Lietuvos mokslų akademijos Rankraščių skyrius (LMAB RS). F. 163-255, lap. 2.

¹⁵ Ten pat, lap. 3.

¹⁶ LCVA. R. 856, b. 86, lap. 122.

¹⁷ Ten pat, lap. 119.

Summary

Life-time and Activities of Vaclovas Biržiška During the Years of 1940-1941

Sitvija STAKLIENĖ

The article reveals an extremely intensive scientific, pedagogical and administrative activities of Vaclovas Biržiška during the period of 1940-1941.

After the reorganization of the Vilnius University in 1940, on January 1 the same year, a distinguished professor of the administrative law of the Law Faculty V. Biržiška was appointed a director of the Vilnius University Library. He performed the duties of the director till December 1, 1941 concurrently acting as a director of the Kaunas Vytautas Magnus University Library.

On September 1, 1940 by professor's efforts the Bibliology Chair was established at the Humanities Faculty of the Vilnius University. V. Biržiška became the head of the Chair. It was supposed to start operating during the autumn semester of 1941, but the war prevented from realizing the idea and good intentions. On December

1941, the Chair was transferred into the Philosophical Faculty of the Kaunas Vytautas Magnus University. V. Biržiška was delivering lectures for 4 academic hours a week till the University was closed in 1943.

During the years of 1940-1941, V. Biržiška had to endure both Soviet and German occupation. Due to the extremely difficult conditions, V. Biržiška decided to refuse his further managing of the Vilnius University Library. On December 1, 1941 by the order of P. Germantas, the chief counselor for education, he was dismissed from the duty of the director of the Vilnius University Library.

Professor returned to Kaunas and continued his work as a director at the Vytautas Magnus University Library and also, giving lectures at the Philosophy Faculty of the University.

UDK 01.001+014.12

Slapyvardžių išaiškinimo metodikos bruožai

Irena BARTAŠIENĖ

Kauno apskrities viešoji biblioteka, Radastų 2, 3000 Kaunas

Lietuviškosios spaudos tyrinėtojai susiduria su slapyvardžių išaiškinimo problema. Nors pastaruoju metu pastebimas dėmesys šiems klausimams, pasirodė ir reikšmingų darbų slapyvardžiams atskleisti¹, tačiau dar lieka daug neišskleistų bei ginčytinų dalykų.

Šio straipsnio tikslas - supažindinti su Kauno apskrities viešosios bibliotekos nacionalinės bibliografijos grupės slapyvardžių išaiškinimo patirtimi, sukaupia rengiant 1912-1917 m. laikotarpio periodinių leidinių publikacijų rodykles. Daugiausiai nagrinėjama iki šiol neidentifikuotų slapyvardžių išaiškinimo metodika.

Apie tai jau buvo rašyta², bet toliau redaguojant kartotekas, rengiant spaudai bibliografinius leidinius, susikaupė duomenų išsamesniam apibendrinimui. Manytume, kad ši patirtis galėtų būti naudinga ir kitiems tyrinėtojams.

Darbo pradžioje buvo naudojama V. Biržiškos "Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyvardės" (Kaunas, 1943. D. 1-2), bibliografiniais, žinybiniais leidiniais, monografijomis, kitų bibliotekų slapyvardžių kartotekomis. Pastebėjus, kad medžiaga labai išsklaidyta, ja sunku pasinaudoti ir lieka daug neišskleistų slapyvardžių, imtasi sudaryti pagalbinę sistemą, kurioje ji būtų sujungta. Buvo sudaromi įrašai, kuriuose užfiksuota tyrinėjamo laikotarpio ir artimiausių metų periodinių leidinių autorių pavardės, slapyvardžiai, minimų straipsniuose autorių pavardės bei duomenys apie juos (profesija, pareigos, gyvenamoji vieta ir kt.). Įrašai sugrupuoti pagal asmenvardžius abėcėliškai (asmenvardžių kartoteka - AK) ir vietovardžius (vietovardžių kartoteka - VK). Sukaupia medžiaga davė puikių rezultatų. Kaupiantis įrašams kartotekose, susidarė galimybė patikslinti arba nustatyti autorių tapatybę, jų vardus, vietoves, iš kurių jie rašė, išaiškinti, ar galėjo vienas ar kitas autorius rašyti konkrečiame periodiniame leidinyje ir t.t. Lyginant faktus pagal įvairius požymius, kaip matysime vėliau, išaiškėjo gana daug slapyvardžių.

Slapyvardžiai atskleidžiami per visą bibliografinio leidinio sudarymo laikotarpį. Dalis jų gali būti išaiškinta pačioje darbo pradžioje, kiti - sugrupavus įrašus arba tik redaguojant leidinį. Galima išskirti šio proceso tokius etapus:

- paruošiamasis (pradinis),
- bibliografinio aprašymo,

- įrašų grupavimo,
- redagavimo.

Pradiniame etape svarbu kaip galima išsamiau išanalizuoti medžiagą apie bibliografuojamą periodinį leidinį, jo pasirodymo aplinkybes, leidimo sąlygas, turinį, ideologinę pakraipą, redaktorius, bendradarbius ir kitus slapyvardžiams atskleisti reikšmingus faktus. Prieš pradėdant aprašyti periodinio leidinio straipsnius, buvo išrašomos autorių pavardės, slapyvardžiai, įrašai patikrinami kartotekose ir atskleidžiami dalies slapyvardžių autoriai. Periodinių leidinių komplektuose pasitaikantys įrašai ranka irgi padeda nustatyti slapyvardžiais pasirašiusių arba anoniminių straipsnių autorių pavardes. Pavyzdžiui, išaiškėjo L. Giros straipsniai 1915 m. "Vilties" komplekte.

Kai kurių straipsnių autoriai išaiškėja bibliografinio aprašymo metu, susipažinus su straipsnio turiniu ir konkrečiais faktais. Svarbu gali būti, ar autorius yra aprašomų įvykių dalyvis, tiesioginis stebėtojas, gyvenantis aprašomoje vietovėje, ar redakcijos darbuotojas, besiremiantis antriniais šaltiniais. Frazės straipsniuose "Mūsų miestelis...", "Mūsų parapija..." ir pan. nukreipia slapyvardžio aiškinimą konkrečios vietovės linkme. Pavyzdžiui, 1912 m. "Lietuvos žiniose" ir "Lietuvos ūkininke" buvo išspausdinti kriptonimu J.Z. pasirašyti straipsniai iš Giedraičių, prasidedantys vienodomis frazėmis: "Šiomet aš pasirūpinau gauti iš policijos leidimą knygas pardavinėti..."³. Jau iš tokio fragmento galima spręsti, kad autorius yra Giedraičių arba artimos vietovės gyventojas, prekiaavęs knygomis. Kadangi iš tos vietovės slapyvardžiu Knygnešis rašė Jonas Zaremba⁴, galima daryti išvadą, kad ir kriptonimas J.Z. galėtų būti to paties asmens. Tolesnė paieška tai patvirtino.

Aprašant straipsnius, atkreipiamas dėmesys į slapyvardžio semantinį ryšį su straipsnio tema. Slapyvardžiai Keleivis, Rinkikas, Ten buvęs ir pan. kartais būna atsitiktinai pritaikyti straipsnio temai arba pastovesni. Tame pačiame leidinyje jais pasirašo ne vienas autorius. Visa tai taip pat gali suteikti svarbios informacijos. Pavyzdžiui, 1912 m. "Viltyje" slapyvardžiu Latvis paskelbtas straipsnis "Lietuviai kunigai nesirūpina latvių katalikų reikalais Kurliandijoje"⁵. Nors "Lietuvių enciklopedijoje" nurodyta, kad taip pasirašinėjo M. Valeika⁶, bet atidesnis straipsnio nagrinėjimas galbūt padėtų nuspręsti, ar galėjo tuo metu vaisti-